

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ

*Володимир Трофимович
(Остроз)*

Радянський союз і українсько-польська війна

Наближається 70-та річниця трагічних подій на Волині, які залишили глибокі рани у свідомості українців і поляків. Проблема ролі у ній СРСР залишається малодослідженою. Вітчизняна та зарубіжна історіографія нараховує лише декілька праць, присвячених їй [10; 18; 24; 30]. Навколо неї точаться гострі дискусії, зокрема щодо таких питань: чи використовувала радянська сторона це протистояння, чи розпалювала його; чи впливала на українсько-польські відносини ситуація на Східному фронті; чи не червона партизанка призвела до трагічних подій, – наскільки значним був її вплив?

Пошук відповідей на ці й інші питання вимагає подальшого поглибленого вивчення теми. Спираючись на різноманітну джерельну базу, досягнення новітньої історіографії, ми спробували простежити радянську політику в українсько-польській війні.

Як відомо, 17 вересня 1939 р. СРСР здійснив агресію проти Польщі, з якою мав договір про ненапад, порушивши низку міжнародних правових актів, і при цьому прагнув переконати світ у тому, що залишився на позиції нейтралітету.

Висуваючи облудливе гасло «визвольного походу», Політуправління РСЧА спиралось і на агітаційний досвід польсько-радянської війни 1920 р. Йдеться, зокрема, про настанови тодішнього члена Реввійськради Південно-Західного фронту, наркома зі справ національностей Й. Сталіна: «Врозумляйте командирів, комісарів, а також всіх без виключення бійців, що ми йдемо вперед для визволення селянина-трудівника від польського пана, що наша війна є війною визвольною... – Ставтеся з повагою до військовополонених українців з Галичини (русинів), не тільки до селян, але і до інтелігенції, врозумляйте їх, що якщо пригнічені Польщею галицькі українці підтримають нас, ми підемо на Львів для того, щоб визволити його і віддати галицьким українцям, вигнати звідти поляків і допомогти пригніченим українцям-галичанам створити свою незалежну державу, нехай навіть не радянську, але ... дружню до РСФРР...» [2, 74].

У відозві командувача Українським фронтом С. Тимошенка «До робітників і селян Західної України», яку радянські літаки розкидали над територією Західної України у перший день переходу кордону Червоною армією, звучав відвертий заклик до винищувальної громадянської війни, розпалювання класової та національної ворожнечі, кривавого зведення рахунків. «Зброєю, косами, вилами

і сокирами бий одвічних ворогів твоїх – польських панів, які перетворили твою країну в безправну колонію, які тебе ополячували, в болото запихали твою культуру і перетворили тебе і дітей твоїх в бидло, в рабів... Не повинно бути місця на землі Західної України панам і підпанкам, поміщикам і капіталістам. Забирайте в свої руки панську землю, луки і вигони. Скидайте владу поміщиків, беріть владу в свої руки... До зброї, наші брати, ми з вами» [32, 202].

На думку М. Прокопа, це був відвертий заклик до нищення польської меншини. Адже йшлося не лише про польських поміщиків, оскільки гніт, що відчували українці, був не тільки соціальним, але й національним. Якщо врахувати, що відозва з'явилася тоді, коли Польща вже майже впала, а Західну Україну займали більшовики, то стане зрозумілим: будь-який виступ українців не був у їхньому інтересі, а ще більше загострив би взаємини з поляками – і то саме тоді, коли обидва народи потрапляли під ярмо спільного ворога [14, 96]. З іншого боку, в Кремлі усвідомлювали: міжнаціональний конфлікт полегшить політику радянзації на західноукраїнських землях. І дійсно, як зауважив американський науковець Я. Гросс, «заклики відплатити за кривди потрапляли у сприятливий ґрунт» [29, 37].

Підготовка та входження радянських частин на територію сусідньої держави супроводжувалися розпалюванням антипольських настроїв серед особового складу, підбурюванням населення Західної України до зведення рахунків за минуле, знищення «експлуататорів», пограбування їхнього майна, а також боротьби з українським національним рухом.

Командири, комісари, червоноармійці почали перебирати на себе роль «месників за народні страждання» та «карального меча правосуддя». Цілковита безкарність у розпорядженні «людським матеріалом», освячена ідеологією боротьби з «класовими ворогами» та «білополяками», вилилась у незаконні розстріли, масові вбивства військовополонених і цивільних осіб. Поширювалися чутки про те, що оскільки Польська держава перестала існувати, це нібито припинило стосовно її громадян дію міжнародного права: полонених і заарештованих можна просто знищувати. Нерідко на це націлювали партійні органи [21, 177–180]. За підрахунками В. Гриневича, з 3,5 тис. польських військових втрат цього періоду не менше 15 % становили жертви розстрілів полонених без слідства та суду [4]. Як випливало з повідомлення начальника політуправління Українського фронту Є. Пожидаєва на ім'я Л. Мехліса, червоноармійські частини після закінчення військових дій продовжували очищувати територію Західної України від «диверсійних банд» [27, 3].

Антипольська пропаганда наступаючої Червоної армії сприяла спалаху національної ворожнечі між українцями та поляками. Так, 21 вересня заступник наркома оборони СРСР Г. Кулик доповідав у Москву: «У зв'язку з великим національним гнобленням поляками українців в останніх чаша терпіння переповнена і, в окремих випадках, має місце бійка між українцями і поляками, аж

до погрози вирізати поляків. Необхідне термінове звернення уряду до населення, оскільки це може перетворитись у значний політичний фактор» [7, 85].

На загострення міжнаціональних відносин, спровоковане радянською стороною, вказував і видатний англійський історик А. Буллок: «Українці і білоруси тут же відгукнулися, стали створювати групи, які вбивали польських поміщиків і селян – нерідко після тортур – і визнавалися росіянами як місцева міліція. Інші стали влаштовувати єврейські погроми. Червона армія не звертала уваги або не реагувала на благання покласти край цим ексцесам, вважаючи їх неминучим продуктом “революції”, котру вона прийшла підтримати» [1, 282].

Уже пізніше, у розпал трагічного протистояння, у документах польського підпілля зверталася увага на те, що жахливі розправи з польським населенням відбуваються саме на Волині, де з вересня 1939 по червень 1941 рр. панував більшовицький режим, який сіяв ворожнечу до Польщі та поляків, створивши сприятливу атмосферу для всіляких антипольських дій. Саме «ради виховали українську молодь у потрібному їм дусі, сформували з неї міліцію, яка під час гітлерівської окупації майже у повному складі вступила до лав німецької поліції і незабаром стала головним зряддям в організації антипольських виступів» [6, 238].

Водночас потрібно наголосити: важливою причиною зазначеного вище протистояння була міжвоєнна політика урядів II Речі Посполитої щодо української меншини, в середовищі якої у зв'язку з тим щораз сильніше зростали симпатії до радикальних організацій, які пропагували збройні методи боротьби з ненависним режимом. «Українцям залишали два виходи: смерть або революцію, – писав польський дослідник М. Сивіцький. – Важко сподіватись, щоб якийсь народ обрав добровільно смерть, тим більше українці з їхньою динамічною підпільною організацією. Залишалась боротьба... Якщо до цього часу кілька чи кільканадцять процентів поляків (у поліському селі – 8,51 %, станіславському – 12,77 %, волинському – 13,69 %) були спрямовані на знищення української більшості, то після падіння держави перед усією польською меншістю у майже 70 повітах, заселених головно українцями, нависла примара знищення» [16, 294].

В умовах морального піднесення українського населення, патріотичної ейфорії, викликаних ліквідацією польського режиму, радянська влада інспірувала проведення виборів до Народних зборів, які б законодавчим порядком вирішили питання про майбутній суспільний лад і державну владу на території краю. Стосовно національного чинника, то представництво польського населення серед їх депутатів було непропорційно низьким і становило 3 % проти 92,2 % українців. Звідси – суспільне невдоволення і прихована образа польської меншини, яка неодмінно мала негативно позначитися на взаєминах представників обох націй [9, 449].

Характерно, що з метою встановлення тотального контролю над населенням західних областей УРСР радянський режим розбудовував агентурну мережу,

змушуючи громадян до співпраці з органами НКВС і використовуючи при цьому національну неприязнь. Наприклад, як пропагує Юзеф Анчарський, його теж змусили стати сексотом. І хоча він «доносив лише на українців, ворогів поляків», однак його «гризло» сумління [25, 55; 30, 357].

Як відомо, 30 липня 1941 р. у Лондоні була укладена радянсько-польська угода. Згідно з першою статтею договору 1939 р. між СРСР і Німеччиною стосовно територіальних змін у Польщі визнавалися такими, що втратили чинність. Однак сторони по-різному трактували її. Якщо еміграційний уряд, котрий від часу свого виникнення категорично виступав за відновлення державності у довоєнних кордонах і проходження радянсько-польського кордону відповідно до Ризького миру 1921 р., розумів її як відмову Москви від західноукраїнських земель, то кремлівське керівництво планувало поновити на кінець війни кордон, який мав Радянський Союз 22 червня 1941 р.

Проблема майбутніх кордонів стала предметом обговорення на другій радянсько-польській зустрічі 4 грудня 1941 р. під час прийому в Кремлі, влаштованого Й. Сталіним на честь генерала В. Сікорського. На цій зустрічі було порушено питання про майбутню державну належність Львова. Проте, коли польський прем'єр перепитав радянського лідера, чи він не знав раніше, що Львів – це польське місто, той відповів: «Так, але ви змушені будете сперечатися за нього з українцями». Як стверджував у своїх спогадах присутній на переговорах В. Андерс, він намагався «відрадити» Й. Сталіна від намірів залишити Львів УРСР, використовуючи такі старі аргументи, як: «германофільство багатьох українців», клопоти, яких вони завдали полякам і можуть завдати більшовикам. Відповідаючи полякам, що це були їхні українці, «а не наші», Й. Сталін намагався використати цей аргумент як «поєднавчий» для Польщі та Радянського Союзу: «Ми їх спільно знищимо». В. Сікорський, як впливає з мемуарів, відмовився продовжувати в цьому руслі розмову, заявивши, що «мені йдеться не про українців, а про територію» [26, 136]. Отже, кремлівський можновладець наголосив на тому, що серед чинників, які об'єднують поляків і більшовиків, висувається спільне завдання «винищення тих українців».

Установлення де-факто союзницьких відносин між Польщею та Радянським Союзом створило нездоланий бар'єр на шляху досягнення порозуміння між українським і польським незалежницькими рухами. Водночас, усвідомивши, що еміграційний уряд не прийме його пропозицію стосовно кордонів, Кремль розпочав у 1942 р. гру, яка мала на меті послаблення позиції першого на міжнародній арені. Свідченням цього стало виведення зі Східного фронту Польської армії В. Андерса, в якій наростали антирадянські настрої і командування якої відмовлялося виступити на фронт окремими дивізіями в міру їх укомплектованості. «Лондонські поляки» втратили важливий військовий чинник, що міг би вплинути на встановлення політичної влади в Польщі в ході її

визволення [19, 240–241].

Протягом усієї війни радянські партизанські та диверсійні загони одержували з Москви завдання постійно інформувати про настрої польського населення. 28 лютого 1943 р. НКВС СРСР направив на місця директиву разом із соціальним орієнтуванням «Про використання німцями українських націоналістів на тимчасово окупованій території та їх антирадянській роботі», яким необхідно було керуватися в боротьбі з останніми і при здійсненні практичних агентурно-оперативних заходів. «У цьому зв'язку, – вказувалося тут, – заслуговує на увагу діяльність поляків на території СРСР. Сподіваючись на відновлення Польщі у попередніх кордонах (із включенням Західної України), поляки прагнуть завчасно “налагодити” відносини з українцями. Практично це виражається у здійсненні антирадянської пропаганди серед українців, вихвалянні “демократичного” ладу майбутньої Польщі, в якій українцям, нібито, буде відведене належне місце, встановленні зв'язку з відомими представниками українців із західних областей і схилення їх до прийняття польського громадянства... Пропагуючи незалежність України (не західної, а східної), поляки недвозначно натякають, що у даному питанні нібито є домовленість із Англією» [22, 605–606].

З цього документа видно, що більшовики вважали ворогом польське підпілля, яке визнало еміграційний уряд у Лондоні, і планували його знищити. Водночас в умовах драматичного міжнаціонального протистояння на Волині та Східній Галичині і наявності динамічного українського самостійницького руху ними здійснювалася неагресивна тактика, а подекуди спільні дії з відділами АК. Радянське керівництво ставило собі за мету використати антинімецькі настрої поляків для розпалювання партизанської війни та протидії українському націоналістичному підпіллю.

З часу появи на Поліссі та Волині радянських диверсійних груп і партизанських з'єднань українсько-польське протистояння поглиблюється. Як слушно зауважив І. Патриляк, зустрівши неприязнь українського селянства, вони почали базуватися винятково у польських селах і колоніях, налагодили співпрацю з польським підпіллям. Червоні ж партизани, окрім боротьби з німецькими окупантами, одним із найголовніших своїх завдань бачили протистояння з українським національним рухом. Тактичні цілі польського та радянського підпілля цілковито збіглися. Підбадьорені появою більшовицької партизанки, поляки приступили до формування власних бойових організацій [11, 393]. Як впливало з «Огляду життя на Північно-західних українських землях (за місяць квітень–травень 1942 р.)», підготовленого Крайовим проводом ОУН (б), «польські організації діють на цілому просторі Північно-ЗУЗ, зменталізовані, однак в різних теренах під різними назвами: Легійон Смерці, Бяли Ожел, Польська Організація Непогледлосці, Польська Організація Терористична, Баталійон Семпув, Польонія – це все стрічається в цілому терені. Їх спільна політична програма – “Неподлегла Польська”. Це їх об'єднує. Всі

діють проти українців. Ми для них – найбільші вороги, може, більші, як німці» [13, 153].

Одним зі шляхів залучення поляків на свій бік у боротьбі проти німецьких окупантів і українських повстанців радянське керівництво бачило у створенні польських партизанських загонів на Волині. Критикуючи командира червоної партизанки Рівненщини В. Бегму за недооцінку цього завдання, М. Хрущов вимагав від нього в кінці вересня 1943 р. «всіляко сприяти організації польських загонів» [15, 43].

Той же В. Бегма згодом доповідав: «Польський загін, який відступив під натиском націоналістів з Гути Степаньської, за наказом облштаба від 11 серпня 1943 р. був прийнятий в з'єднання як загін імені Ванди Василевської в кількості 70 чол. (командир Богульський, начальника штабу Рудно) з районом дії ст. Антонівка» [23, 142].

Про спільні бої радянської і польської червоної партизанки проти УПА згадував Генрик Грабовський [28, 94–95]. Безперечно, це також поглиблювало це трагічне протистояння. «Стали бити німців, а німці нас, – згадував учасник тих подій Я. Бричко. – Поляки тоже нас били. І ми не давали спуску полякам і ковпаківцям. Почалася різня, поляки палили наші села, а ми їхні, бо поляки були разом з ковпаківцями. Мою Карпилівку і Борове поляки з ковпаківцями спалили до тла, а ми спалили Окопи, Довган, Будки. Може, то робилося неправильно, бо було усе на руку німцям і комуністам. Вони зуміли нацькувати поляків на нас» [15, 37].

На думку польського автора М. Чеха, підриваючи ситуацію на Волині, більшовики діяли згідно з точним планом. Вони прагнули до ослаблення Німеччини, дезорієнтації становища на окупованих нею теренах, примноження гітлерівських репресій проти місцевих жителів, таким чином спонукаючи останніх до масового опору. «Відзначено більше насичення партизанки в Любомльському, Горохівському та Володимирському повітах, – вказувалось у польському підпільному виданні за липень 1942 р. – Як і в інших місцях, жодних акцій більшовики тут не проводять, зате впроваджують терор в життя села» [3, 76]. Ставилися також політичні цілі: усунути конкуренцію на приєднаних під час «визвольного походу» територій, аби виступити єдиною та законною владою; показати всьому світові, що українські та польські націоналісти є колаборантами. Розпочинаючи бої з щойно народженою УПА, вони хотіли змусити її повернутися до колишньої співпраці з нацистами, аби скомпрометувати перед країнами антигітлерівської коаліції та щоб західні члени «Великої трійки» ніколи не визнали в українському незалежницькому й антинацистському русі свого союзника [24, 14]. «У районах Західної України партизани зайняті в основному боротьбою з українськими націоналістами, – вказувалось у повідомленні співробітника 4-го Управління НКВС СРСР Л. Сташка на адресу керівника ЦШПР П. Пономаренка від 9 травня 1943 р. – У зв'язку з цим націоналісти спрямовують свою діяльність

проти партизан і дії партизан використовують в агітації серед населення проти радянської влади. Німці задоволені таким становищем. Рух поляків, що активізувався, німці також підтримують, прагнучи спрямувати польські й українські сили на боротьбу між собою. В західних областях України німці замінюють поліцію польською» [22, 620–621].

Вітчизняні історики В. В'ятрович і І. Ільюшин звернули увагу на те, що червона партизанка використала конфлікт для ослаблення польського та українського національних рухів і нагромадження своїх сил. По мірі його наростання польські населені пункти, що піддавались українським нападам, усе частіше зверталися до неї за допомогою. Остання її надавала, примушуючи поляків ставати на свій бік, залучаючи подекуди до розвідницької та диверсійної антинімецької й антиоунівської роботи, використовуючи це для зміцнення власних позицій у неопанованому терені та для посилення прорадянських настроїв серед поляків. Особливо актуальним для більшовиків це стало навесні 1943 р., коли після розгрому німецьких військ під Сталінградом міністерство пропаганди Й. Геббельса озвучило давно відомий нацистам факт розстрілу в Катині у 1940 р. польських офіцерів, реакція на який еміграційного уряду спонукала радянське керівництво розірвати з ним дипломатичні відносини.

Цікаво, що провідники ОУН (б) вважали: інформація про цей злочин дасть можливість налагодити співпрацю з польським підпіллям. Свої аргументи вони виклали у зверненні до останнього. Отже, існувала загроза початку збройного конфлікту польського підпілля та більшовицької партизанки об'єднання його зусиль із українським рухом. Перешкодила їй ескалація польсько-українського протистояння саме тоді, навесні 1943 р.

Українські націоналісти, у свою чергу, розцінювали участь поляків на більшовицькому боці як принципово суперечну їхній власній поставі боротьби з ворогом номер один – СРСР, а, отже, жорстоко мстилися польському населенню [3, 86–88; 6, 52].

З тогочасного радянського документа дізнаємося, що командир партизанської бригади особливого призначення ГРУ А. Бринський у січні 1943 р. налагодив контакти з представниками бандерівських загонів на Волині. І навіть просив дозволу у московського керівництва бути присутнім на конференції їхньої організації, на що одержав відмову. У подальшому він поставив перед собою мету – добитися нейтралітету повстанців у боротьбі партизанів із німцями, спровокувати перших на конфлікт із гітлерівцями й водночас викривати їх перед населенням як нацистських пособників. Інформуючи про виконану роботу в цьому напрямі, А. Бринський зазначив: «Шляхом провокацій партизанам вдалося натравити німців на поліцію. Чимало поліцаїв Волинської області, в тому числі і бандерівців, було заарештовано і розстріляно. Тоді поліцаї пішли до лісу і на вимогу німців повернутися відповіли відмовою. Незадоволене діями німецької влади, населення Волинської області підняло проти німців повстання» [22, 677–678].

Варто підкреслити: цей перехід став ключовим моментом, оскільки пропалована українська допоміжна поліція й інші спеціальні формування зі зброєю в руках перейшли у лісові масиви та долучилися до вже існуючих відділів і боївків. Ці кадри з навиками володіння зброєю та військовим порядком, знанням німецької тактики боротьби з партизанами стали основою повстанської армії, що творилася весною 1943 р., становили тоді її більшість. Саме вони брали активну участь в антипольських акціях [20, 12–21].

Політика «підливання масла» у вогонь українсько-польського протистояння, розпалювання його сприяла дипломатичним потугам офіційної Москви змінити східні кордони Польщі на свою користь, а також знешкодити ненависних їй «українських і польських націоналістів» їхніми ж руками. На це вказують документи польського підпілля. «З великою вірогідністю можна припустити, що в останніх випадках виняткову роль відіграв радянський вплив, – читаємо в одному з його звітів першої половини 1943 р. – Якщо співставити зазначене з попереднім звітом про систематичні вбивства поляків у східних повітах віленського і новгородського воєводств, що є, безперечно, справою рук радянських диверсійних груп, ... то, не виключено, що волинські події можуть скласти ланку в цьому ланцюгу радянських злочинів» [30, 359].

В іншому звіті за травень–червень того ж року так оцінювалася тодішня ситуація: «Радянські чинники у виданих зверненнях офіційно відхрещуються від убивств поляків, однак значний відсоток банд залишаються під радянським впливом, навіть якщо не під формальним, то під фактичним їх керівництвом» [30, 359]. У звіті про становище на «кресах всхідніх» у липні 1943 р. наголошувалося: «Є підстави думати, що до низки банд [у Галичині – В. Т.] проникає радянський вплив, як це мало місце і на Волині» [29, 359].

В документі «Українська справа», датованому груднем 1943 р. і підготовленому невідомим автором, чітко виокремлювалася роль радянської партизанки: «Польська думка схильна визнавати більшовиків підбурювачами та таємними керівниками всіх акцій. Діючи у тіні, вплинули на початок поширення Бульбою та ОУН гасел щодо мордування поляків. Такі наміри у середовищі більшовиків відповідали змісту повідомлення ТАСС, яке проголошувало захист українського населення від загарбницьких планів Польщі. Особливо треба підкреслити, що лише після повідомлення ТАСС почалися масові вбивства поляків» [17, 89].

Як впливало зі звіту волинського представника польського уряду, складеного, очевидно, не раніше осені 1943 р., радянськими партизанами «створюється видимість, що хочуть захищати польське населення. Проте всюди, де населення змушене було скористатися їхньою допомогою, вони хочуть тільки одного, щоб з польської молоді створити комуністичні партизанські загони. Один з таких загонів вже організований і отримав назву загону імені Тадеуша Костюшка. У кількох випадках серед нападників на польське населення були і більшовики, які перед тим пропонували польському населенню свою допомогу. Здається, можна бути

майже впевненим щодо радянського підбурювання акції мордування польського населення. З'явилися і на Волині численні загони радянських партизанів... Волинь вони вважають радянською землею. На даний момент вони становлять вже значну силу» [17, 143–144].

В іншому документі польського підпілля звернена увага на наступне: «Партизани охоче приймають поляків до себе, а опікується ними політрук. Натомість нещадно вбивають тих поляків, яких вважають т. зв. “націоналістами” Сікорського. До останніх відносять всю інтелігенцію» [12, 52].

Різноманітні джерела проливають світло на більшовицьку політику, реалізація якої об'єктивно викликала міжнаціональну неприязнь і після звільнення західних областей. Так, у повідомленні одного з провідників польського підпілля А. Островського читаємо: «В березні 1944 року Червона армія вигнала німців з Тернополя, звідти до нас почала поступати інформація, що українських націоналістів радянська влада репресує, і навпаки, поляки таким репресіям не піддаються. Філіпковський (комендант АК на Львівський регіон – В.Т.) різко змінив своє ставлення до радянського уряду і навіть віддав по своїй периферії розпорядження про повну співпрацю польських загонів АК із загонами радянських партизанів» [3, 166].

А у «Суспільно-політичному звіті» українського підпілля про настрої серед поляків у Тернопільській області за листопад–грудень 1944 р. констатувалося: «Поляки далі співпрацюють з більшовиками в боротьбі проти українців. Польська поліція бере участь у облавах і тут проявляє багато більшу активність та ініціативу, чим самі більшовики. Пописується теж грабунком, розстрілами та паленням українців» [13, 765]. Ще раніше у зверненні до польського населення УПА зауважила, що «більшовики лише використовують Вас, як сліпе знаряддя своєї політики, а потім, коли Ви будете непотрібні, знищать Вас, як то робили не раз» [13, 268]. У рапорті від 8 серпня 1944 р. про ситуацію в Чортківському інспектораті Тернопільського округу АК його командувач капітан С. Чернецький зазначав: «З першого погляду ставлення Рад до поляків нібито прихильне. Більшовики приймають їх в усі адміністративні установи, однак прагнуть до того, щоб повсюдно були представлені також українці, підкреслюючи цим, що останні є спадкоємцями цих територій. Вже за Рад у Борщові сталися випадки мордування поляків українськими бандами. У відповідь на польську інтерпеляцію з приводу того, чому Ради не реагують на це, комендант місцевого винищувального батальйону пожалкував за тим, що німці не вимордували всіх поляків» [6, 309].

Негативно позначилося на двосторонніх відносинах і формування на західноукраїнських землях, зайнятих Червоною армією, міліції з місцевих поляків, а також винищувальних батальйонів («истребительных батальйонов»). Останні використовувалися винятково з метою розгрому УПА, практично на той час вже єдиного українського підпілля. Радянські «компетентні органи» зіграли на прагненні частини місцевих поляків помститися за трагічні події на Волині і в

інших регіонах, захистити себе та власні сім'ї від відплатних акцій УПА, уникнути набору до Червоної армії або відділів З. Берлінга, зберегти життя, пішовши на вимушену співпрацю з більшовицькою владою. Траплялося, що й колишні вояки АК знаходились у їхніх лавах, після чого самі ставали жертвами репресій із боку НКВС і за попередню належність до неї потрапляли до радянських таборів. Уже в лютому 1945 р. на території Західної України діяло 292 винищувальні батальйони, в яких поляки нараховували 60–80 % особового складу, а з 50 тис. польської самооборони в Галичині майже половина (22 796 чол.) служила в цих формуваннях [5, 203; 18, 204].

Отже, радянська сторона враховувала польсько-українське протистояння, яке використовувала в тактико-стратегічному плані. СРСР був кровно зацікавлений у тому, щоб забезпечити собі панування на окупованих територіях, придушити національно-визвольний рух в Україні та Польщі, підступно і вміло використавши для цього українсько-польський антагонізм. Підтримуючи ворожнечу обох народів, провокуючи і поглиблюючи її, Москва намагалася нейтралізувати, виснажити їхню визвольну боротьбу, руками ж останніх винищувати один одного, тримати в атмосфері страху, підозри, взаємної ненависті і покори.

Список використаних джерел та літератури

1. Буллок А. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть: сравнительное жизнеописание: в 2 т. / А. Буллок. – Смоленск : Русич, 1994. – Т. 2. – 672 с.
2. Ворошилов К. Сталин и вооруженные силы СССР / К. Ворошилов. – М. : Воениздат, 1951. – 100 с.
3. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942-1947 / В. В'ятрович. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 288 с.
4. Гриневич В. Катинський розстріл та його передвістя: чи вже настав час «переглянути» ці сторінки історії? / В. Гриневич // Дзеркало тижня. – 2010. – 17 квітня. – № 15.
5. Дискусія // Україна – Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918-1947 роках», Варшава, 22–24 травня 1997. – Варшава : Tysa, 1998. – Т.1–2. – С. 190–225.
6. Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945рр.). – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 399 с.
7. Катинь. Пленники необъявленной войны. Документы и материалы. – М. : Международный фонд «Демократия», 1999. – 608 с.
8. Климковский Е. Я был адъютантом генерала Андерса / Е. Климковский. – М. : Моск. энергетич. ин-т, 1991. – 287 с.
9. Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – 648 с.
10. Мазур Г. Роль Німеччини і Радянського Союзу у міжнаціональному польсько-українському конфлікті у 1942-1945 рр. / Г. Мазур // Україна–Польща: важкі питання. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». – Варшава : Tysa, 2001. – Т. 5. – С. 208-220.
11. Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.): монографія / І. Патриляк. – Львів : Часопис, 2012. – 592 с.
12. Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942–1945. – Варшава ; К., 2005. – Ч. 1. – 875 с.
13. Польсько-українські стосунки в 1942–1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. – Львів : ЦДВР, 2011. – Т.1. : Війна після війни. 1942–1945. – 792 с.
14. Прокоп М. Україна і українська політика Москви / М. Прокоп. – Сучасність, 1981. – Ч. 1. –

176 с.

15. Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини і перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни / В. Сергійчук. – К. : УВС, 2003. – 140 с.

16. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / пер. з пол. Є. Петренка / М. Сивіцький. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – Т. 1. – 343 с.

17. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / пер. з пол. Є. Петренка / М. Сивіцький. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – Т. 2. – 358 с.

18. Трофимович В. Роль Німеччини та СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945 рр. / В. Трофимович // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали V міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». – Луцьк, 27–29 квітня, 1999. – Варшава : Турса, 2001. – Т. 5. – С. 81–207.

19. Трофимович В. Проблема західного кордону України в 1941–1945 рр. / В. Трофимович // Військово-науковий вісник. – Львів : АСВ, 2012. – Вип. 18. – С. 239–251.

20. Трофимович В. Створення Української Повстанської Армії / В. Трофимович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки. – Острог, 2013. – Вип. 20. – С. 12–21.

21. Трофимович Л. Небезпечне суперництво... Українське питання в зовнішній політиці Польщі та Радянського Союзу. 1938–1939 рр. / Л. Трофимович, В. Трофимович. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 284 с.

22. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы в 2 т. – М. : РОССПЭН, 2012. – Т. 1: 1939–1943. – 878 с.

23. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы в 2 т. – М. : РОССПЭН, 2012. – Т. 2: 1944–1945. – 1167 с.

24. Чех М. Як Москва відкрила ворота у пекло на Волині / М. Чех // Дзеркало тижня. – 2013. – 6 квітня. – № 13. – С. 14–15.

25. Anczarski J., ks. Kronikarskie zapisy z lat cierpień i grozy w Małopolsce Wschodniej 1939–1946 / ks. J. Anczarski. – Kraków : Druk. Tow. Słowaków w Polsce, 1996. – 566 s.

26. Anders W. Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946. Wyd. trzecie, poprawione / W. Anders. – Londyn : Gryf Publishers, 1959. – 408 s.

27. Centralne Archiwum Wojskowe w Rembertowie, zespół VIII.800.3. Zarząd polityczny Armii Czerwonej, sygn. akt. t.9, 59 k.

28. Grabowski H. Polesie Wołyńskie pod okupacją niemiecką / H. Grabowski. – Warszawa, 2003. – 147 s.

29. Gross J. Revolution from abroad: The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Byelorussia / J. Gross. – Princeton; New-Jersey; Princeton University Press, 1988. – 462 p.

30. Motyka G. Postawy wobec konfliktu polsko-ukraińskiego w latach 1939–1953 w zależności od przynależności etnicznej, państwowej i religijnej / G. Motyka // Tygiel narodow. Melting Pot of Nations. Stosunki społeczne i etniczne na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej 1939–1953. – Warszawa; Londyn, 2002. – S. 279–407.

31. Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej w pamiętnikach. – Warszawa, 1990.

32. Szawlowski R. (Liszewski K.) Wojna polsko-sowiecka 1939. Tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne. Agresja sowiecka i polska obrona: sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie / R. Szawlowski (K. Liszewski). – Warszawa: Neriton, 1995. – Т. 2: Dokumenty. – 353 s.